

אור ישראל

קובץ לעניני הלכה ומנהג

♦ מאנסי ניו יארק ♦
ניסן תשע"ז ♦ שנה כב גליון ב (עד)

הרב משה קוטקס
רמת שלמה ירושלים

'עין אלקטרונית' (electronic eye) בשבת [א]

במשנת רבנו הגרש"ז אויערבאך זצ"ל

מלאכת אדם באמצעות 'עין אלקטרונית' (electronic eye), כגון
הדלקת אור בשבת, אם מוגדרת כמעשה או כלאח"י.

ענף א: דלתות אוטומאטיות הנפתחות בדריכה על משמח.

ענף ב: עין אלקטרונית על סוגיה השונים

ובמאמר הבא יבואר בעז"ה: על הצד שנחשב כמעשה, אם שייך בזה יסוד הגרש"ז א'
ש'מכשיר המתוכנן להפעלת תוצאה צדדית אסורה' (כגון פתיחת דלת מקרר הגורמת
להדלקת הנורה) נחשב למעשה גמור ולא לפס"ר. והאם רבנו הגרש"ז א' חזר בו מכל
ה'יסוד'.

הקדמה

במאמר שלפנינו נברר את דעת רבנו הגרש"ז כשאדם מפעיל ע"י מערכת 'עין
אלקטרונית' - תאורה, פתיחת דלת, פתיחת ברו מים, או כל מערכת חשמלית אחרת
איך מוגדר אם כמעשה אם כלאחר יד. ולבירור יש להקדים את סוגי השונים, את
תיאור המציאות, ואח"כ לדון על דינם, ולנסות לברר מה דעת רבנו הגרש"ז בכל אחד
מהם. אציין שלא מצאנו דברים כתובים מרבנו הגרש"ז אלא רק שמועות, חלקם שמועות
שהגיה אותם לפני שהודפסו בספרים שונים, וחלקם לא. ואף שאין דרכי מכמה טעמים
לעסוק בשמועות בשמו, מ"מ היות שאין לנו ממנו דברים כתובים, נאלצתי להתייחס
לכל השמועות תוך ניסיון לברר על איזה ציור ומציאות דובר, ומי מסר את השמועה,
וגם היות שבכל השמועות הדברים נמסרו בקיצור, וברובם לא ביאר טעמו, לכן היה
צורך להרחיב את הדברים. [כיון שהמאמר שלפנינו עוסק במשנת רבנו הגרש"ז לא
חשתי לציין אם יש מפוסקי הזמן שנחלקו עליו, ורק באיזה מקומן כשראיתי צורך לבאר
את שיטתו ציינתי את דעת שאר פוסקי הזמן]. יודגש שהיות שקיימים מידי פעם שינויים
באופן הפעלתן של המכשירים החשמליים בזמננו, יש להבחין על איזה מכשיר מדובר
בכל שמועה. ובכמה מקומות הדגשתי שקיימים כמה סוגים שהשתנו במשך השנים,
ובכל הוראה ניסתי לברר עד היכן שהגיעה ידי על איזה מכשיר מדובר. רק אקדים כאן
כללית שאם מדובר על מכשיר שדיבר עליו רבנו הגרש"ז א' הרי שמדובר על מכשירים
שלפני למעלה מעשרים שנה, ואם מדובר על מכשיר שפוסקים או ספרים אחרים דיברו
עליהם יש לברר על מה מדובר, ולכן הקפדתי בתיאור שהבאתי מספרים שונים
שציטטתי, לציין את שנת הדפסתן, וכן במכתבים שקבלתי ממומחים שונים הקפדתי
לציין את שנת קבלתן. ועיקר מטרתי במאמר זה לברר את יסוד הדברים כדי לידע אם
יש להקיש מהם למקומות ומכשירים אחרים. [ואת נושא המאמר הבא אציין בסוף

[המאמר]. ואודה בזה לכל הת"ח שליט"א שסייעו בהכנת המאמר ובביקורת עליו.

ענף א: דלתות אוטומאטיות הנפתחות בדריכה על משטח

סוגי הדלתות האוטומאטיות

לפני שנדון על עין אלקטרונית המצויה כיום בהרבה אופנים וצורות, יש להבהיר שכשהקורא המצוי כיום רואה בספרי הלכה שנכתבו לפני עשרות שנים אודות 'דלתות אוטומאטיות', או אודות 'תאורה הנדלקת באופן אוטומאטי', יכול להבין שמדובר על 'עין אלקטרונית'. ולזה יש להדגיש שבעבר היה מצוי אופן אחר, שבכניסה למקום יש כעין שטיח שע"י כובד גוף האדם מופעלת המערכת, ולא ע"י מעבר האדם לחדר. וזה מעשה גמור לכו"ע, וממילא חלוק הוא מ'עין אלקטרונית' - שגם אם דינו כמעשה ראה להלן מ"מ - אינו מעשה ממש. ולכן נתחיל לבאר דינם של 'משטחים' הגורמים פתיחת הדלת באופן אוטומאטי - תיאורם, דינם והיכן הם מצויים. ואח"כ נדון על ה'עין אלקטרונית'.

סוגי המשטחים הגורמים פתיחת הדלת באופן אוטומאטי

תיאור המשטחים משו"ת מעשה חושב (תשמ"ה, א יב, 'תיאור שיטות הפיקוד'). במשטחים אלו מצויים ב' אופנים: א] מנגנון מניאומטי מכני - ליד הדלת נמצא שטיח פניאומטי הפועל בלחץ אוויר, כשע"י דריסת האדם עליו משתחרר או נדחס האוויר וגורם

בצורה מכנית פניאומטית לפתיחת או סגירת הדלת. ועל מנגנון זה כתב שם שאין בזה שום מלאכה (וע"ש מה שהדגיש בזה), וכ"כ בפשיטות בס' שש"כ (במהד' החדשה כג ססעי" סב) מדברי הגהמ"ח. ולכן לא אדון בזה כלל. ב] מנגנון פניאומטי חשמלי - תיאורו כהשטיח הנ"ל אלא שאינו משפיע ישירות בצורה מכנית על המנגנון הפניאומטי של הדלת אלא שדחיסת האוויר סוגרת מעגל חשמלי המפעיל מנגנון פניאומטי שני או מנוע חשמלי הפותח וסוגר את הדלת. ואבאר את דינו בסמוך.

דין השטיח המפעיל את המערכת החשמלית

בדין השטיח הנ"ל שמפעיל מנגנון חשמלי (דהיינו הסוג הב' הנ"ל) כתב ב'מעשה חושב' שם דהוי מעשה גמור של האדם, וכ"כ בעל שש"כ (בשש"כ פכ"ג סעי' נג והע' קמו, ובנדמ"ח סעי' סב והע' קעג). ועי' בסמוך בדברי רבנו הגרש"ז בשש"כ במקו"א על סוג זה, שהתייחס לזה כ'מעשה'.

דברי רבנו הגרש"ז במשטח הנ"ל

בספר שש"כ (מהד' תשל"ט, לב מג) דן בענין מי שצריך לטלפן לצורך חולה שיב"ס ונמצא ברחוב ויש בסביבתו תא טלפון שתיאורו כך²: 'וכן תא טלפון ציבורי שבו נדלקת נורה באופן אבטומאטי כאשר נכנסים אליו מותר להיכנס אליו בשבת אפי' בלילה וכו'. ובאשר ליציאתו מתא הטלפון וכו' כאשר

1 הגאונים שליט"א: רבי אברהם יוסף גאראדאן ר"כ הלכות שבת בשיכון סקווירא ארה"ב ומח"ס הליכות השבת ועו"ס, רבי אהרן גולדברג, רבי שמחה בונם לייזרזון מח"ס 'שלחן שלמה', רבי אביגדור הלוי נבנצל, גיסי חורגי רבי ישעי' פפויפר מח"ס 'אשי ישראל' ומעורכי התיוקנים ומילואים ל'שש"כ' ו'שש"כ החדש', רבי זלמן מ. קורן מח"ס 'קרני אורה' הנדפס בסו"ס 'מאורי אש השלם' (כל כתבי רבנו הגרש"ז על עניני חשמל) שבעריכתו. וכן לרבי מיכאל פביאן, ולרבי מרדכי הלוי פטרפרינד. בחלק הטכני של החשמל נעזרתי ב'קרני אורה' הנ"ל ובמחברו הנ"ל, במובא ב'מאור השבת', ב'קדושת השבת', וכן ע"י המהנדס המפורסם הרה"ח ר' צבי מרכוס הי"ו. וכן אודה לבעמח"ס 'ארחות שבת' על מסירת תשובה בכת"י על יסוד רבנו שמכונה במאמר שלפננו 'כתבי בעלי ארחות שבת (כת", תשע"ג), את רוב הכת"י ציטטתי במאמרי (בישורן לב, ניסן תשעה), ובמאמר שלפננו הבאתי קטעים ממנו.

2 כל הנכתב במאמר זה בתוך גרשיים הוא ציטוט מדויק של לשון הספר.

אין זקוקים למטלפן לצורך החולה כי אז יש לנהוג לפי הנסיבות וכפי שיבואר להלן. והביא ד' עצות וסדרן לפי הסדר הרצוי לכתחילה, ואביא את חלקן: (א) אם אפשר להכניס לתא הטלפון חפץ כבד, ובדיעבד אפי' אבן שהיא מוקצה, במקום שיש עירוב כדי שיכבד על המשטח, ולא יכבה אור החשמל, יעשה כן, ולא יחלל שבת בכבוי האור. ובהערה (ק"ט) כתב: 'דהתירו סופו משום תחילתו עכ"פ באיסורי דרבנן, ע"י להלן הע' קכב, ושמעתי מהגרש"ז דמסתבר דיכול גם לבקש מאחר שיושיט לו אבן'. והמשיך בגוף הספר: (ד) אין אפשרות להכניס חפץ וכו' אבל אם יש עוד זמן רב עד למוצ"ש, ומאד קשה לו להישאר בתא הטלפון, כי אז יש מקום להקל ולצאת ממנו הגם שיכבה אור החשמל עקב 'ציאתו'. ובהע' (קכב) כתב: 'משום דהוי פס"ר דלא אכפ"ל ועוד עצם הכבוי י"ל דהוי דרבנן מפני שהיא גחלת של מתכת ע"י וכו' וגם דהוה משאצל"ג וכו' ועוד שמעתי מהגרש"ז דכמו שהקלו לחיה וכו' הה"נ הכא'. ורבנו הגרש"ז נשאל ע"ז מבעמח"ס מאור השבת (ח"א עמ' תסח, ח"ד עמ' רסב) דלכאור' עדיף שיצא ויכבה ע"ז את הנורה, מאשר לטלטל להדיא מוקצה, כיון דבכבוי זה יש כמה צירופים, דכיבוי הוי משאצל"ג ואסור רק מדרבנן, ובצירוף דהוי דבר שאינו מתכוין ופס"ר דלא אכפ"ל, ואולי הוא כלאחר"י וגם גרמא, והשיבו רבנו הגרש"ז בכת"י: 'כתבתי ד"ז רק לשיטתי שאם אין זה בדרך מקרה אלא שמתחילתו הוא עשוי ומתוכנן שרק על דרך זה מדליקים ומכבים, אי"ז פס"ר אלא חשיב ממש כעושה בידים, אך ראיתי שם בהערה שהמחבר כתב שם בפשיטות דחשיב רק כפס"ר דלא אכפ"ל, ולפי"ז צדקו דבריו' ע"ש עוד. ולאור תשובה זו שינה רבנו הגרש"ז בתיקונים ומילואים לשש"כ בהערות ק"ט וקכב הנ"ל ע"ש (ובנדמ"ח הוא שם בהערות קכג וקכו ע"ש). וכוונתו ליסודו - על נורת מקרר הנדלקת בפתיחת מקרר שאי"ז פס"ר אלא מעשה בידים

- שהבאתי במאמרי 'מכשיר המתוכנן להפעלת תולדה צדדית אסורה' (ישורון לב). ויצוין עוד, שבתורת היולדת (ט הע' יא) דימה נידו"ד להרשב"א המובא בר"ן פ' האורג גבי צידת צבי, שמותר לנוול דלת הבית אע"פ שצבי ניצוד בתוכו. וביאר כוונתו והוא משום דלא מוכח ממעשיו שצד צבי כי הצידה היא מקרה. והוסיף לפי"ז דיתכן דה"ה בנדו"ד עיקר הפעולה היא היציאה מהתא ובפרט שהוא איסור דרבנן. ורבנו הגרש"ז העיר בכת"י: 'לענ"ד אי"ז דומה לנוול ביתו וצבי ניצוד דהתם אין שום שינוי במעשיו בין יש שם צבי או אין צבי משא"כ הכא הרי הוא עושה ב' פעולות בב"א, פותח פתח לצאת וגם עושה פעולה לנתק מעגל ולכבות'. עכ"ל. [והועתק גם בשלחן שלמה (שכח הע' כט)], והביא הרהמ"ח שחכ"א העיר ע"ז, מהאבנ"ז והחלקת יואב שביארו את הרשב"א שהנוול נחשב לגרמא כיון שלא עשה מעשה בגוף הצבי וגרמא כשמוכין על המלאכה מלאכת מחשבת אסרה תורה, משא"כ כשמוכין על הבית, לפי"ז יתכן שגם כאן שמוכין על היציאה ולא על הכיבוי מותר, אף שנעשים ב' הפעולות בב"א. [והועתק גם במאור השבת ח"ד עמ' רנז]. ולא ידע שרבנו התבסס על יסודו האמור וס"ל דהדריכה על המשטח היא מעשה בידים גם כלפי כיבוי הנורה ואינו גרמא וגם אינו פס"ר. [רוב מקורות אלו משש"כ, מאוה"ש ותורה"י, הועתקו במאורי אש השלם (תשסב-תשסד והע' 10)].

והנה כאמור מפורש בכל הספרים הנ"ל שמדובר על דריכה על משטח, ולכן מובן שרבנו הגרש"ז דנו כמעשה וכן שיסודו האמור שייך בזה, ולכן אין להביא מכאן ראיה לעין אלקטרונית אם בזה נחשב ההולך כנגדה כעושה מעשה, וכ"ש שאין ראיה שיהיה שייך בה יסודו האמור. ולכן מה שבשש"כ החדש נכתב בריש הסעיף המדובר כך: 'וכן תא טלפון ציבורי שבו נדלקת נורה כאשר נכנסים אליו (כגון ע"י כובד משקלו על הרצפה או באמצעות עין אלקטרונית)'. עכ"ל (גם)

המוסגר מלשון הספר) - לענ"ד לא טוב נעשה מכמה טעמים: (א) דלפי הנדפס מחדש עולה שדברי רבנו הגרש"ז בהערותיו הנ"ל, [כולל מש"כ דלדעתו חשיב כמעשה בידים] מוסבים גם על עין אלקטרונית, וזאת מנ"ל, והיו צריכים להבהיר שרבנו הגרש"ז דיבר על משטח. (ב) בנדפס מחדש מופיעה העצה שמופיעה כבר במהד' הקודמת - להניח דבר כבד, ויש להעיר שהדברים נכונים כלפי משטח אמנם כלפי עין אלקטרונית אינו מועיל בכל הסוגים, דבהמשך הדברים אביא דיש ג' סוגים של עין אלקטרונית, ובגלל המבנה השונה של כל א' מהסוגים הנ"ל כתב בספר מאוה"ש (ד יד הע' קלב) עפ"י מהנדס נ"י [הוא ר' צבי מרכוס, כמש"כ בהקדמה], דבסוג הב' והג' שאביא דלהלן לא יועיל להניח חפץ כבד דומם, ורק בסוג הא' יועיל. [ומסרתי הדברים לא' מעורכי השש"כ החדש].

המציאות כיום: יצוין שביירתי אצל המהנדס המומחה ר' צבי מרכוס האם כיום עוד קיים בדלתות, משטח מנגנון פניאומטי חשמלי, והשיבני כך (תשע"ד): 'יתכן שנשארים עדיין בשימוש, אלא בד"כ לא עושים בגלל שהם יקרים יותר, מתקלקלים מהר מדריכות רגליים, מתלכלכים וקשים בניקיון, וגם לא יפים כ"כ'. וכאמור שהבירור הנ"ל חשוב לידע על מה דיבר רבנו הגרש"ז, ושאינן להקיש מהם לעין אלקטרונית וכפי שיבואר.

התקנת אזעקה בבית שאם גנב פורץ גורם להפעלת אורות ואזעקה: רבנו הגרש"ז בשש"כ (מ הע' כז, ובנדמ"ח לב) הקשה בתו"ד: 'גם ידוע שרבים מתקינים בחנויות או בבתים פעמון-אזעקה אשר אם גנב פורץ את הדלת, הפעמון מצלצל ואורות נדלקים וכו', ומסתבר כיון שמתקין לכך אי"ז חשיב רק פ"ר אלא כמבעיר ממש, דרך מתעסק, דגם בשבת כתב הרע"א בסי' ח' דחשיב שגגת עבירה דרך מתעסק'. [ע"ש מסקנתו לדינא, ואי"ז עניינו כאן]. והבאתי דבריו אלו עם מו"מ רחב

במאמרי 'מכשיר המתוכנן להפעלת תולדה צרדית אסורה' (ישורון ל"ב, ניסן תשע"ה, ענף א סעיף ד). אמנם יודגש שאי"ז נוגע לענייננו, היות דאין המדובר בזה כפי שמצוי היום בד"כ שהמערכת מופעלת ע"י עין אלקטרונית, אלא שהיה חוט חשמל שחובר ממערכת האזעקה עד הדלת, ובפתיחת או פריצת הדלת נסגר המעגל החשמלי, והופעלה האזעקה. וא"כ הוא כ'מעשה' גמור כפתיחת מקרר, כן העירני בעל קרני אורה. אכן יצוין שיש אופן אחר שדומה לכך שמצוי כיום והוא בפתיחת דלת של מכונת המדליקה את הנורה שגם בזה הוא ע"י מתג עם מגעים. ואת בירור המציאות בזה כתב לי המהנדס ר' צבי מרכוס (תשע"ד): 'לפני עשר שנים רובם ככולם ע"י מתג עם מגעים. היום יתכן שיש מפסקי הול מגנטיים ללא מגע או פטנטים אלקטרוניים אחר אלא עדיין הרוב עם מגעים'. שוב העירני בעל 'קרני אורה' שליט"א דהיות שברכב יש אופן להדליק את הנורה כשאדם נמצא בפנים הרכב - ע"י מתג, א"כ לפי משנ"ת במאמרי הנ"ל שיסוד רבנו נאמר רק כשאין אפשרות לעשות את המעשה הצדדי בלי העיקרי, כגון במקרר שהיות שא"א להדליק את הנורה בלי פתיחת הדלת לכן גם כשאינו מתכוין הפתיחה נחשבת גם כלפי ההדלקה כמעשה בידים, משא"כ בנדו"ד כשאינו מתכוין יחשב רק כפס"ר.

ענף ב: דין עין אלקטרונית על סוגיה השונים

תיאור סוגי העין אלקטרונית

עד כה התברר דין הפעלה ע"י דריכה על משטח שהוא מעשה גמור. כעת יש לברר אם עשייה באמצעות 'עין אלקטרונית' שבזה אין האדם עושה מעשה בידים האם דינו כמו מעשה גמור או לא. ויש להקדים את תיאור סוגיה השונים כדי לידע את אופן פעולתם ואת היחס שלהם אל האדם. וגם אם נייחס את כולם אל האדם, מ"מ ישנם הרבה נפ"מ בין הסוגים השונים וכפי שיתבאר בסמוך בעז"ה.

את תיאורם אעתיק משו"ת מעשה חושב הנ"ל, חלק א' (תשמ"ה, יב), עם השלמות מחלק ח (תשע"ג, ב) [שנדפס גם ב"שורון" (כט, אלול תשע"ג, תקמה)], וכן ממאור השבת (תשס"ח, ח"ד, יד סעי' עו, ההקדמה לפניו, והער' קל-קלב) עפ"י מהנדס אחד נ"י [-ה"ה ר' צבי מרכוס כמש"כ בהקדמה לספר]. וכן ממש"כ בקיצור ב'קרני אורה' שבסו"ס מאורי אש השלם (תתקלח). עם השלמות מבירורים שערכתי אצל ר' צבי מרכוס הנ"ל [אלא שסידרתי את הסדר שלהם בשונה מהספרים הנ"ל בגלל סיבות שונות]. ואלו תיאורם: א] הסוג הראשון שיוצר היה מנגנון אלקטרוני פוטו אלקטרי [-לעיתים נקרא 'עין חשמלית'] הפועל ע"י הסתרת אור ממיתקן קליטה עקב מעבר אדם. באופן כללי קיימים במנגנון זה שני סוגים: (א) מצד אחד של הדלת מוקרן אור אל קולט בצד השני. הסתרת האור, משנה את הזרם בקולט דבר הנותן פקודה לפתוח את הדלת. (ב) המשרד והקולט במקום אחד, כשממול נמצא מחזיר אור, והאדם העובר בינתיים, לא מאפשר החזרת האור, וממילא אינו נקלט בקולט וכנ"ל. [תיאור מפורט יותר תמצא ב'קרני אורה' שם]. סוג זה אינו גלאי נפח אלא פועל ע"י חיתוך קרן אור. הוא מצוי בהרבה דלתות שבפתחים צרים כגון בפרוודור בתי מלון או בתי חולים. [מאווה"ש, תשס"ח, שם הע' קלב]. וכן בהדלקת תאורה. [ישורון שם]. אח"כ ייצרו ב' סוגים נוספים: ב] מנגנון אלקטרוני גלי הפועל ע"י גלים אלקטרו-מגנטיים [מסוגים שונים כגון גלי ראדאר מיקרוגל ואחרים] או גלי לחץ [גלי אולטרא קול] - היינו שמשרד מקרין גלים לאזור שלפני הדלת בתדירות קבועה אלא שאם ישנה תנועה משתנה בדרכם, תדירותם משתנית, כאשר מורגשת שינוי התדירות, משתנה מתח במעגל הפוקד על מנוע חשמלי לפתיחת הדלת. סוג זה גלאי נפח המגיב לתנועה ע"י שינוי לחץ אויר. הוא מצוי בדלתות (עפ"י רוב) של פתחים רחבים כמו בכניסה לבתי מלון ובתי חולים.

[מאווה"ש, תשס"ח, שם]. וסוג זה הוא המצוי והשכיח בדלתות יותר מאשר סוג א' דלעיל (ישורון שם, תשע"ג). וכן יותר מאשר הסוג הג' דבסמוך. (המהנדס ר' צבי מרכוס במכתבו אלי, תשע"ד). ג] מנגנון אינפרא אדום דומם - המגלה את התקרבות האדם ע"י גילוי חום גופו. כל עליה במקורות החום הנקלטים מהאזור לפני הדלת גורמת להפעלת מנגנון הפתיחה של הדלתות. אין המנגנון מגלה רק את תנועתו של האדם. כאשר האדם עומד במקום אחד הוא אינו גורם לשינוי בחום הנקלט. רק בכניסתו לאזור או בתנועתו בתוכו גורם האדם לתגובת מנגנון הגילוי האינפרא אדום. סוג זה גלאי נפח המגיב לתנועה ע"י שינוי חום. הוא מצוי בדלתות (עפ"י רוב) של פתחים רחבים כמו בכניסה לבתי מלון ובתי חולים. [מאווה"ש, תשס"ח, שם]. ובדלתות הוא פחות מצוי מאשר הב' סוגים הראשונים. ולעומתו הוא נפוץ ביותר בתאורה. (המהנדס ר' צבי מרכוס במכתבו אלי, תשע"ד).

ההשלכות המעשיות ההלכתיות בין הסוגים השונים

לפני שאביא את ההתייחסות ההלכתית לסוגים אלו, אציין דגם אם נחמיר בכולם דנחשבים כמעשה האדם, מ"מ יש חשיבות להכיר את הסוגים השונים כיון שיש נפ"מ רבות לדינא ביניהם, ויצוינו בקיצור: א] אם נכנס בטעות והאור נדלק או הדלת נפתחה אם יועיל להניח חפץ כבד דומם במקומו: לסוג א' יועיל לסוגים ב' וג' לא יועיל כיון שהחפץ דומם. וגם לא יועיל להניח חפץ כבד שישען על הדלת כיון שכל הזמן הדלת תנסה להסגר. מאווה"ש שם הע' קלב. ב] כשרוצים להיכנס עם גוי (או יהודי שמותר לו להיכנס משום פיקו"נ כגון בכניסה לביה"ח, דבלא"ה יש שאלה של מעשה שבת ואכ"מ) אם אפשר ללכת אחריו או צריך להקפיד ללכת דוקא צמוד אליו וכדו'. ע' מאווה"ש שם הע' קל* ע"ש כמה אופנים בזה. ג] אם נכנס בטעות והפעילה אם צריך להישאר במקום: בב'

סוגים אחרונים עדיף שיעזוב המקום כיון שכל תזווה גורמת להפעלה חדשה, אא"כ יכול לעמוד ללא תנועה כלל שאז עדיף שישאר, משא"כ בסוג הא' עדיף שישאר במקום. מאוה"ש שם הע' קל*-קל**.* ויש לציין שבנידון זה זכינו לדעת רבנו הגרש"ז, והוא במכתב בעל שש"כ זצ"ל בשו"ת ושב ורפא [שיובא בעז"ה במאמר הבא בהרחבה]: 'עכ"פ מוצא אני שכת"ר מרחיב את הדיבור בנידון הפעלת נורת אזעקה, ועוד ישבו וישבו על בעיה זו גדולי חכמים ופוסקים, מאידך כת"ר אינו נכנס לשאלה, אדם שנכנס (בלי יודעין) לתוך המעגל הזה האם עליו להשאר שם במקום עד מוצ"ש, או דילמא כבוי האור קיל טפי משום דהוה משאצל"ג ומשום כבוד הבריות, וכן שמעתי ממו"ר הגרש"ז. ושוב כ"כ בשש"כ החדש (כג סה): 'וכן הדין אם נקלע אדם למקום שכזה מבלי לדעת שהתאורה תדלק מותר לו לעזוב את המקום כשאין כוונתו לכיבוי האור'. [ושם לא ציין שהוא בשם רבנו].

ויל"ע אם מה שרבנו הגרש"ז הורה למעשה, היה על ב' הסוגים האחרונים ולכן ציוה שיעזוב המקום או שדיבר על סוג הא', ואפ"ה הקל רבנו הגרש"ז מהטעמים הנ"ל, של משאצל"ג וכבוד הבריות וכדומה. ואף דהנידון בשו"ת הנ"ל היה על סוג הג' וכפי שיבואר להלן שם, מ"מ בעל שש"כ במכתבו שבספר קדושת השבת וכדלהלן שם השווה בין נידון השו"ת לבין הסוג הא'. [אמנם במש"כ במאוה"ש שאם יכול לעמוד בלא תזווה כלל אזי גם בב' סוגים ראשונים ישאר על עמדו, יש להעיר דהדבר תלוי בחקירות שהבאתי במאמרי 'מצמצם בכל דיני התורה ובפרט בשבת' הנדפס בס"ד בספר הזכרון

'כאיל תערג' לע"נ אבי חורגי הגרא"י לנאל זצ"ל אב"ד רחובות (עמ' קכט-קצח), אם מצב זה מוגדר כמעשה גמור או מצמצם, ועל הצד שהוא רק מצמצם תלוי בנידון שם אם יש מצמצם בשבת, וע"ש דלמעשה נראה דמסקנת רבנו הגרש"ז שחשיב רק מצמצם, וכן דס"ל דאין בשבת דין מצמצם [מדאורייתא, אלא מדרבנן ככל גרמא ושמא יש איסור דרבנן מיוחד ע"ש], וא"כ לכאור' עדיף שישאר על עמדו אם יכול לעמוד בלא תזווה, אא"כ נדון מצד משאצל"ג וכו'. ואכן במאוה"ש שם רמז לנידון זה בקיצור, וציין לחזו"א שיש לכאור' להוכיח ממנו ליסוד השאלה, והבאתי את דברי החזו"א הללו, לצד כמה וכמה מקומות נוספים בספריו, ואת הוכחת גדולי תלמידיו לענינו ע"ש בארוכה]. (ד) אם יש עצה ללכת שנים ביחד, שבאופן זה יהיה 'שנים שעשאוה' לסוברים שעיי"ז איסור דאור' נאסר רק מדרבנן³, ויסוד השאלה המציאותית היא, האם המערכת מופעלת רק ע"י אחד מהם [ובשנים הנכנסים כאחד לא ידוע מי], או דשייך שתהא מופעלת ע"י שניהם כאחד. [קדושת השבת ח"א עמ' קג]⁴. (ה) אם יש עצה ללכת בצורה איטית שהעין לא תקלוט את ההולך. וראה ע"ז להלן (בביאור ב' במכתב בעל שש"כ).

ההתייחסות ההלכתית לסוגי העין אלקטרונית הנ"ל

יש לברר: (א) דין האדם באופן כללי הגורם להפעלת של כל סוג של עין אלקטרונית. (ב) אם יש הבדל בין הסוגים השונים.

על נידון א', בכמה מספרי פוסקי וחכמי זמננו דנו בשורש השאלה איך להתייחס לזאת,

3 נחלקו בזה האחרונים, די"א שרק פטור מחטאת אבל יש בו איסור דאור, ע"י מש"נ בשש"כ החדש פל"ב הע' פט. [וע"י לרבנו בתשו' כת"י (מאורי אש השלם עמ' תשנה) שציין לדעת המחמירים].

4 אמנם יש להעיר, דכאמור, שם דן רק מצד 'שנים שעשאוה', ובוה כתב דאם מופעל רק ע"י אחד מהם זה ל"ש. אמנם שמעתי בשם ש"ב רבי צבי אלימלך בהגרח"ה פדווא רב בציריך שווייץ, טענה חדשה דכיון דלא יודעים מי משני האנשים הנכנסים מפעיל אותה, הו"ל ספק פס"ר ושרי, ויש לפלפל בזה.

דבר"כ אדם עושה מעשה שבעטיו נפעלת הפעולה וע"ז חייב, אבל כאן אדם אינו נוגע בידיו או בגופו בנורה או בעין האלקטרונית. ולא מבעיא אם הולך כדרכו ברחוב ותוך כדי הילוכו - בלא לשנות מהילוכו ובלא להתכוין כלל - נדלקת נורה, אלא, גם אם מתקרב לדלת כדי שהעין תקלוט אותו ותפתח מ"מ אינו עושה מעשה בגוף הנורה. והמקורות לדיון זה הם, דברי הרשב"א המפורסמים לענין צידה המובא בר"ן פ' האורג, והשלטה"ג שם, והפוסקים אחריהם. וכן הסוגיא בפסחים כה: הנאה הבאה לאדם בעל כרחו [ואציין לכמה נקודות ממנה לקמן]. ועי' בזה בספר הלכות החג (לג"ר גרשון חנוך פישמן רב בהרצליה חתנו של הגר"א דושיניצר, סי' יז), שו"ת חשב האפוד, שו"ת תשובות והנהגות ח"ו סי' צה עמ' רד, דעת הגר"ש אלישיב כפי שמובאת באריכות במאור השבת (ידלר, ח"ד עמ' רס-רסא), וכן בס' קדושת השבת (ח"א עמ' פ-פג). וראה עוד להלן בשם רבנו הגרש"ז, ועוד. ובשו"ת שבט הלוי כתב ע"ז בכמה תשובות עפ"י יסוד גדול ומחודש שהרחיב בו בכמה תשובות [דל"ה כ'מעשה' ולכן אם אינו מתכוין ואי"צ לתאורה וכד' מותר, ואם מכוין וצריך לזה כגון דלת הנפתחת אסור מדרבנן], ואכ"מ להעתיק את כל דבריו היות וארכו הדברים והספר מצוי ולכן רק אציין למיקום התשובות. בפרטות על שאלה זאת דן בח"ט

סי' סט וכן סי' סח ואעתיקם בהערה⁵. ודבריו מבוססים על הבנתו ברשב"א בפ' האורג, כפי שביארו בארוכה בכמה תשובות (שם ח"ג סי' מא, סי' צז, וכן ח"א סי' מז, וע"ע ח"ז סי' לא⁶) כמצוין שם, והוסיף בתשובותיו בענייננו שנראה דגם הר"ן יודה בעניינו.

על נידון ב', אקדים את מש"כ בשו"ת מעשה חושב שם, ובהמשך אביא את התייחסות רבנו הגרש"ז לדבריו. סוג הא" – את אופן פעולת סוג זה דימה ליסוד המחודש שלו 'מניעת המניעה' [יסוד מחודש עפ"י הבנתו בסוגיא (שבת ק"כ): לפירש"י והתרוה"ד, והשו"ע ונו"כ סי' רעז, ע"ש וראה להלן בקטע הבא מה שאתייחס ליסוד מחודש זה], עפ"י יסוד זה ס"ל שהיה מקום להחירו (ועכ"פ לא גרע מגרמא) ולכן אף שאין להקל בזה באופן כללי, מ"מ לצרכי רפואה בבתי חולים רצה להקל, והוסיף שהוא בצירוף שכאן הוא 'אינו מתכוין'. [והיינו שאינו מתכוין שתיחתך הקרן אור אבל ודאי שמתכוין שתיפתח הדלת וכדומה]. סוג הב' – האריך טובא (שם עמ' קנ-קנט) בכמה נידונים הקשורים לזה, ואצייןם בהערה⁷, ולמעשה הסיק (בסיכום שם עמ' קע) שיש חשש איסור. סוג הג' – כתב (שם עמ' קע"א) דשייכים כל דבריו שבסוג הב'. והוסיף דסוג זה הוא יותר חמור, ואעתיק טעמו בהערה⁸. עכ"ד.

5 וע"ע בתשובתו לבעמח"ס שו"ת מעשה חושב ונדפסה במעשה חושב ח"ח עמ' נה (ולפ"ר עדיין לא נדפסה בי"א חלקי שבט הלוי).

6 וע"ז גם ייסד את חלק מצדדי ההיתר בתשובתו על מונה מים דיגיטלי בשו"ת שבט הלוי ח"א (תשע"ד) סי' סד (וע"ע שם סי' סה).

7 א) שם דימה את שידור הגלים כאשר תנועת האדם גורמת לשינוי, לזריקת אבן באופן שלא היה שום נזק או רצח נגרם ע"י ההיזק, ובא אדם אחר והביא מעכב שע"י זריקה האבן. וממילא כתב דיש לברר באיזה תנאים מתייחסת התוצאה לזורק וביזה תנאים מתייחסת היא למעכב, ובנידון אימתי המעגל האלקטרוני ופתיחת הדלת מתייחסות למערכת המקרינה את הגלים ואימתי מתייחסת לאדם הנכנס ונע באזור המוקף. ב) דן עפ"י הסוגיא בסנהדרין (עז): זרק ציור לכותל וחזרה לאחוריה לענין רציחה חייב, אם נחשב לכחו או לכח כחו, ועוד פלפל בענין. [והארכתי בזה במקו"א בדברי הראשונים והפוסקים ורבנו הגרש"ז]. ג) דן בגדר המבואר בב"ק (כו): לענין כלו לו חציו. ד) דן בגדר שנים שעשאה זה וזה אינו יכול. ה) דן בגדר כח כחו. ו) דן בגדר כח קלוש. ז) דן בגדר זריקה באלכסון והמסתעף. ח) בענין פקיקת אמה הזורמת מים, והמים עשו דבר מה, אם נחשב למעשה או לגרמא. ע"ש.

8 דבסוג הב', האדם אינו מקור הגלים אלא רק מחזיר גלים קיימים ומשפיע על תדירותן, ואילו בסוג הג', האדם הוא מקור הגלים כי הינם גלי חום היוצאים מגופו, ע"ש. וציין לספרו מעשה וגרמא בהלכה שדן על מעשה שהאדם עושה בהימצאו בלי פעולה מצידו. והארכתי בנידון זה (ובפרט בדעת רבנו הגרש"ז) במאמרי 'מצמצם בכל דיני התורה ובפרט

בירור דעת רבנו הגרש"ז בנדר 'עין אלקטרונית'

בגדר ההלכתי של העין אלקטרונית: לסוג הא' של העין אלקטרונית - מצאתי בס"ד התייחסות של רבנו הגרש"ז. [וכיון שאביא במאמר זה את הוראות רבנו בענין זה במקומות מפורזים אציין את הוראות באותיות מיוחדות]. (הוראה א) בקונטרס 'גרם מלאכה בשבת באמצעות אור ורוח' (תשכ"ט, בהוצאת המכון מט"ל ונכתב ע"י בעל שו"ת מעשה חושב⁹, פ"ג) בענין גרם מלאכה בשבת ע"י עין אלקטרונית, המופעלת ע"י שהאדם מסיר מסך המבדיל בין האור ובין התא הפוטו-אלקטרי, והאור חודר מאליו וסוגר המעגל, אם נחשב מעשה בידים או גרמא או קל מזה. שהמחבר הציע יסוד מחודש עפ"י הבנתו בסוגיא (שבת ק"כ:) לפירש"י והתירוה"ד, והשו"ע ונו"כ סי' רעז, ע"ש - שאם האדם לא נוגע בדבר הפועל, אלא מונע מניעה אי"ז מעשה כלל ודומה לסוגר דלת בפני הנר, ואינו גרמא, וא"כ היה מקום להחשיכו שאינו מעשה האדם כלל ואפי"ם אם הדבר נעשה תיכף ומיד [- וזהו בדיוק היסוד שהזכיר יותר מאוחר בספרו שו"ת מעשה חושב הנ"ל להתיר על פיו את הסוג הא'] ובסיוס הדברים כתב וז"ל: כאשר הרצינו הדברים לפני הגרש"ז אויערבאך שליט"א אמר לנו, שאם המעגל נסגר מיד עם הפסקת האור יש לאסור, כי באופן זה דמי לבידקא דמיא בכח ראשון, וכל המלאכות המבוצעות ע"י סגירת המעגל מתייחסות אליו, כעושה המלאכות בידים. עכ"ל הקונטרס. וכ"כ

בקיצור בסיכום הדברים (שם עמ' נט). והועתקו הדברים בקיצור ב'החשמל בהלכה' לרבי אליהו ווייספיש שליט"א (בהוצאת המכון הנ"ל ח"ב עמ' 38). [וכבר הובאה מציאה זאת בשמי בכמה מקומות]. וביררתי את המציאות - אם המעגל אכן נסגר מיד או לא - אצל המהנדס הראשי של המכון הנ"ל, ר' צבי מרכוס והשיבני (תשע"ד): 'תא הפוטו-אלקטרי מגיב מיד כשקרן האור נחתך. יתכן יש תוספת או לוגיקה מעגל שמשהה את הפעולה מטעמים שונים'. לפי"ז עולה שדעת רבנו הגרש"ז דהוי בכה"ג מעשה בידים. ויש להוסיף בהקשר ליסוד מניעת המניעה שאף שהרב הנ"ל הרחיב ביסוד זה והוכחתו מהסוגיא בכמה מספריו וכפי שציין במעשה חושב שם, אכן יסוד זה אינו פשוט מלבד טענת הגרש"ז הנ"ל שהיא שייכת רק אם הוא מיד, הרי שכל הבסיס להוצאת היסוד שלו מהסוגיא - גם כשאינו מיד - אינה פשוטה מכמה טעמים, וכבר השיגו על דבריו בכמה ספרים ומאמרים, והארכתי בזה במאמר מיוחד (שעדיין לא נדפס) ובפרט במשנת רבנו הגרש"ז. ושם הסקתי את הנלענ"ד דלפי"ד הגרש"ז בכמה מקומות אחרים, אין כל ראייה מהסוגיא ומהפוסקים ליסוד מחודש זה.

ובנוגע לב' סוגים אחרונים, לא מצאתי התייחסות ישירה מרבנו הגרש"ז עליהם, אמנם יש להעיר, דלפונ"ר נראה דחלק מהנקודות עליהם בנה ב'מעשה חושב' שם את האיסור אינם מוסכמים על רבנו הגרש"ז, אלא סבר להקל בהם¹⁰, אמנם אכתי אולי רבנו הגרש"ז יאסור בגלל שאר הנקודות, ועוד יתכן

בשבת, שנדפס בספר הזיכרון כאיל תערג (לע"נ אבי חורגי הגרא"י לנאל זצ"ל) בחלק ג' של המאמר ('בדין מעשה אדם ע"י הפעלת והעמדת גופו במצב מסוים או בהחזקת איזה חפץ במצב מסוים - אם הוא מצמצם או מעשה גמור, והראיות מ-כ"א סוגיות מש"ס ופוסקים לזה').

9 אף שבשער נכתב שהוא חור"ד הלכתית מאת רבני המכון ולא פורט שם הכותב, מ"מ כן התפרש יותר מאוחר בקובץ עטרת חכמים (בהוצאת המכון הנ"ל) עמ' מו.

10 אציין בקיצור: א) בנוגע לזורק צרור לכותל וחזרה לאחוריה, דבמעשה חושב הבין שנחשב לכתו ולכן חייב, ואילו במקו"א הבאתי רבנו הגרש"ז בכתביו המאוחרים יותר סבר שהוא כח כחו, ומה שחייב הוא דין מיוחד לרציחה ולא בשאר דיני התורה. [וע"ש דהשאלה נידונה בראשונים ובאחרונים]. ב) בנידון פקיקת האמה כתב רבנו הגרש"ז בחי' מנח"ש פסחים סה. דהוא גרמא. ג) בנוגע למה שהוסיף בענין הסוג הג' שהוא יותר חמור מהסוג הב' וכנ"ל, יש להעיר דבמאמר הנ"ל

דהיה מדמה זאת לנקודות אחרות¹¹, וצ"ע. בו מלאכת בונה].

(הוראה ב) הנה בשלחן שלמה (שבת סי' שכח) מובאת בהערה (הע' לא) שמועה בע"פ בענין הגדרת עין אלקטרונית לדעת רבנו הגרש"ז, וז"ל הספר: 'ולשואל אודות זה, שסביב לביתו על גבי קיר השכנים יש נורות הנדלקות כאשר הוא יוצא מביתו, אמר רבנו הגרש"ז שישאר בביתו, והטעים דלדעתו ה"ז חשיב כ'מעשה בידים', וגם אי"ז 'כלאח"י'. אולם כשנשאל ע"י אחר אם צריך להזהיר אחרים שלא יעברו במקום זה, השיב רבנו הגרש"ז דאי"צ. ע"כ. ולא התפרש האם מדובר באופן דניח"ל בנורה כגון בלילה באזור חשוך, או אפי' בלא אכפ"ל כגון ביום. ובס' מאוה"ש (ח"ד יד הע' קד) כתב מסברתו על עובדה זאת שכנראה ניח"ל כיון שע"פ רוב ניח"ל לאדם בנורה זאת, אכן בעל שלחן שלמה בירר עבורי אצל השואל, ואמר, שהשאלה היתה כשלא היה צריך את התאורה. ולפי"ז מבואר שהחמיר למרות שהיה בגדר 'לא אכפ"ל' [וכן בסוף מאמר הבא בעז"ה] אביא הוראה ששמעתי בעצמי מפי רבנו בענין זה, שגם מבואר כן]. עכ"פ מבואר שרבנו הגרש"ז הגדיר את העין אלקטרונית כ'מעשה בידים' ולא רק כפס"ר. [בגלל חשיבות נוסח

ועי' בשש"כ (כג נג והע' קמו, ובנדפס מחדש סב והע' קעג) שדלת הנפתחת ע"י עין אלקטרונית, באופן שע"י שעובר שם, גורם להפסקת ההקרנה ועי"ז מסולקת המניעה לפעולת הדבר שיש להסתפק אם הוא כח שני או מעשה ממש, והניח בספק. ע"כ. ולכאור' כוונתו לסוג הא' הנ"ל – אכן אי"ז בשם רבנו הגרש"ז – אלא מדברי הגהמ"ח צ"ל מסברא דיליה.

הוראות למעשה מרבנו על עין אלקטרונית: אמנם מצינו כמה עובדות עם הוראות של רבנו הגרש"ז בענין זה וכדלהלן, וברובם אין לי ידיעה באיזה סוג מדובר. [מלבד עובדה אחת שבה התפרש שמדובר על הסוג הב', ואם אכן נמסר לרבנו הגרש"ז מהו הסוג המדובר, יש ללמוד דעתו בזה. והוא המובא (במאמר הבא) מקובץ עטרת חכמים, ע"ש בתיאור בעל שו"ת מעשה חושב, ואח"כ במכתב תשובה של בעל שש"כ וכדלהלן בארוכה]. עוד אקדים שההוראות שמדברות בעין אלקטרונית המדליקה תאורה – המדובר היה כמצוי אז, בנורות ליבון שהדלקתן היא מלאכת הבערה מדאו' [ולא נורות 'לד' שיש בהם רק הפעלה חשמלית, שלפי"ד החזו"א יש

הערה 80 הבאתי דנראה מכמה מקומות דרבנו הגרש"ז סבר דמעשה שנגרם ע"י עצם הימצאות האדם לא נחשב ל'מעשה'. 11 כגון מה שהעיר בנתיבות שלום (כללי מלאכות שבת, מז י) על דברי המעשה חושב, שיש לאוסרו מדין 'מלאכת מחשבת אסרה תורה' הנזכר אצל 'זורה ורוח מסייעת' בב"ק (ס). ע"ש שהאריך לבאר טענה זאת בנידוד. וכע"ז הביא בארחות שבת (פ"ל הערה עג) - על הדלקת אור באמצעות עין אלקטרונית ע"י הנכנס לחדר - שהגר"ש אלישיב דנו כשינוי, וכתב עלה וז"ל: 'ומו"ר הגר"ש אויערבאך שליט"א כתב בזה דמכיון שהדבר מתוכנן שיודלק עם כניסתו י"ל דלא חשיב כלל שינוי והוי מלאכת מחשבת וכו'. עכ"ל. ויש להעיר דענין זה רחב, והרחבתי בזה במאמר מיוחד (שעדיין לא נדפס) עפ"י סוגיות הש"ס ובפוסקים ובפרט במשנת רבנו הגרש"ז, ואכתוב בקיצור את הנוגע לענינו. ראשית, נחלקו אם נאמר ד"ז רק בזורה ואולי גם מבעיר או גם בשאר המלאכות, ואף שמהמ"ב מבואר בכ"מ דהחמיר בזה, וכן רבנו הגרש"ז החמיר בזה משום ספק דאו' לחומרא, מ"מ מצינו ביסוד זה ח' חילוקים באחרונים ובדברי רבנו הגרש"ז, ובנידונו, חלקם ל"ש ולכן לא אביאם, וחלקם תלויים באיזה מקרה מדובר, אצייןם ואבאר הענין בקיצור. הנה החילוק שכש"ל מכיון לכך' לא נאמר ד"ז (אכן העורר סי' שכח ועוד), תלוי אם מדובר על עין הפועלת דבר שהאדם מעונין בו כגון פתיחת דלת ברו וכד' או שבהליכה כדרכו נדלקת איזה תאורה. החילוק שבי'מלאכה שאינה צריכה לגופה' כגון כבוי לא נאמר ד"ז (אבנ"ז או"ח סי' עד וסי' רל ועוד), תלוי אם מדובר כאן על כבוי כגון יציאה מביהכ"ס וכדומה, או על הדלקה. [והחילוק שאם אין המעשה בגוף הדבר' לא נאמר ד"ז, כיון דנחשב כנעשית מאליה (קונטרס החליבה שבמנח"ש תניא סי' לא) – יל"ע אם שייך כאן, דכאן אין כאן מעשה בידים ממש בגוף המכשיר, אכן מבחינה מדעית, כמוסבר לעיל, יש כאן יחס בין האדם למכשיר, והאופן המדויק תלוי בג' הסוגים השונים כשסוג א' הוא החמור מכולם, ויל"ע בזה]. וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ג סי' מא המצוין לעיל, שביאר מדוע אין לאסור בנידונו שם משום מלאכת מחשבת, ובתשרי ח"ט סי' סח המועתק לעיל הערה 77 השווה דין עין אלקטרונית ליסודות שביאר בתשרי בח"ג הזאת.

הדברים שיצא מפי רבנו הגרש"ז ביררתי אצל בעל שלחן שלמה אודות השואל, וכתב לי, שהשואל הינו ת"ח ודייקן נפלא ואת כל השמועות ששמע מרבנו הגרש"ז רשם סמוך ממש לשמיעתם]. אכן לא התפרש על איזה סוג מסוגי העין אלקטרונית הנ"ל מדובר. [ואולי היה מדובר על סוג הא' ולכן החשיבו כ'מעשה בידים'].

ואגב, אודות ב' ההוראות אלו במעשה זה, העירני בעל שלחן שלמה במכתבו, דלכאור' הוראות אלו סתרי אהדרי, דאם הוא מעשה בידים וכפי שנמסר בהוראה ראשונה, א"כ צריך לאפרושי מאיסורא, וממילא הוראה שניה אינה מובנת, וע"כ שרבנו הגרש"ז לא החשיבו כמעשה בידים ממש, והוסיף: 'זכורני שגם בשעתו היה לנו [-לו ולמסר השמועה] דיון במשמעות שני חלקי הפסק, והמסקנה היתה שלמרות שיש מקום לדון מ"מ משנה לא זזה ממקומה'. עכ"ד. ולא הבנתי את הגדר שאינו 'מעשה בידים ממש'. ונראה לבאר בב' אופנים אחרים: א'- בהקדם מה שהבאתי במאמרי 'מכשיר המתוכנן להפעלת תולדה צדדית אסורה' (ישורון לב ניסן תשע"ה, ענף ב סעיף ה) דגם בנורת מקרר שבו ודאי דסבר רבנו הגרש"ז דנחשב למעשה גמור, ומ"מ דן בכמה מקומות במנח"ש ובשש"כ, אודות מי שאינו יודע מקיום הנורה, אי הוי כמתעסק בשגגת עבירה או כיון דהוי פס"ר קיל טפי, וע"ש דהבאתי בזה סתירות בדבריו, ומ"מ למעשה בשש"כ גבי מקרר צידד להקל בזה [ולעומ"ז גבי 'גנב' וכן"ל נראה דהחמיר בזה], ואולי לכן בנד"ד הקל בזה. ב'- דידע רבנו הגרש"ז שיש החולקים וסוברים דאינו נחשב מעשה בידים, לכן אלו שלא שאלוהו שפיר יכולים לסמוך על פוסקים אלו, היות ואינו מילתא דאור' מכמה טעמים. [היינו החולקים בהגדרת עין אלקטרונית, או משום דמיירי בעין אלקטרונית מסוג הא' הנ"ל - כשי' מעשה חושב הנ"ל דקיל טפי מגרמא. ואפי' אם מיירי בכל סוגי העין אלקטרונית - כשיטת הסוברים דבעין אלקטרונית אינו נחשב

למעשה בידים כלל, כיון שהאדם הולך דרך הילוכו ואינו עושה מעשה כלל ובפרט כשאינו מתכוין להדלקת הנורה או פתיחת הדלת, עי' בשו"ת שבט הלוי המצוין לעיל, ובקדושת השבת (שם) בשם הגרי"ש אלישיב].

ועי' במאמר הבא שאביא בעז"ה ממכתבי בעל שש"כ בקובץ 'עטרת חכמים', שהיה לו מו"מ בשם רבנו הגרש"ז בהגדרת עין אלקטרונית, והרחבתי במסקנתו בזה. [וע"ש שהמדובר היה על סוג הב', אמנם לא התפרש שם אם הדגישו לו זאת].

(הוראה ג) הוראה נוספת כתב רבי יצחק מרדכי הכהן רובין מבעלי ארחות שבת במכתב הנדפס קובץ מבית לוי גליון ז עמ' קעב [כהערה לתשובת שבט הלוי שנדפסה שם גליון ד בענין גדר מעשה האדם בעין אלקטרונית, והיא התשובה בשבט הלוי ח"ט סי' סט שציינתי לעיל] וז"ל המכתב: בענין מש"כ מו"ר מרן שליט"א לענין הליכה בשבת במקום שנדלק אור כשעובר שם אדם וכו' ולפני שנים נשאל בזה דו"ז מרן הגרש"ז שליט"א ואמר שאינו מוצא שום היתר הנ"ל. עכ"ל. [ציינה לי בעל קרני אורה].

(הוראה ד) בס' 'חכו ממתקים' (ח"ב מהד' תשס"ח, עמ' קצו) הביא מרשימות ר' יצחק פריימן, שרבנו הגרש"ז נשאל אם מותר להיכנס בדלת הנפתחת ע"י עין אלקטרונית בשבת, והשיב ש'לא כדאי' לעבור שם.

(הוראה ה) אמסור כאן בפרסום ראשון הוראה בעניננו מרבנו הגרש"ז ששאלתי בעצמי, אבדל לחיים טובים וארוכים, בתחילת חדש אלול תשנ"ד (כחצי שנה לפני הסתלקות ארון הקודש, בכ' אד"א תשנ"ה) את השאלה דלהלן. [ואקדים, שאני מתאר את המציאות שהיתה, אמנם אינני זוכר כעת את נוסח השאלה המדויק שהצעתי לפני רבנו הגרש"ז, דהיינו אם הדגשתי אז את כל הפרטים. (אך זכורני שבן רבנו הגרש"ז זצ"ל, הג"ר ברוך זצ"ל שהיה נוכח שם, סייעני לבאר לאביו את השאלה היטב), ולכן מטעמים אלו אני מביא

לא הדגשתי זאת, כיון דלא ידעתי ע"ז].

הוראות נוספות מרבנו: להוראות הבאות יש להקדים שלא התפרש אם מדובר על האופן של דריכה על משטח או באופן של עין אלקטרונית (ולכן לא אסמנם באותיות) ואולי יש ללמוד מתוך ההוראות עצמן וכפי שיתבאר. [וגם יבואר שם בהקשר ליסוד רבנו הגרש"ז האמור].

כתב בנשמת אברהם (ח"ד או"ח רע"ח ס"א, ובנדמ"ח או"ח ס"י שכח, בהקדמה לדיני ביה"ח עמ' תא סע' 15) בשם רבנו הגרש"ז [ויוקדם שרבנו הגרש"ז הגיה לפני ההדפסה, את כל הנכתב בשמו בנש"א (בחמשת החלקים הראשונים) וכאילו כתבו ממש¹²]: ישנם בתי חולים בעולם שכל דלתות הכניסה גם לביה"ח וגם למחלקות האשפוז נפתחות ונסגרות ע"י מעגל חשמלי וכך הם נפתחות כשאדם מתקרב אליהן ונסגרות אחר שהוא מתרחק מהן. לפי מש"כ החזו"א שיש בסגירת ופתיחת מעגל חשמלי מלאכה של בונה או סותר, לא ניתן ליהודי להיכנס לבי"ח אלא בשבת לבקר חולה, אא"כ הוא יכנס יחד עם עכו"ם. ויזהר שהעכו"ם הוא שיכנס קודם וגם בנוסף לזה אחרי כניסתו ילך היהודי בשווה עם העכו"ם או יקדים אותו כדי שאחרי כניסתו לביה"ח תיסגר הדלת רק אחרי שהעכו"ם נכנס. אך אמר לי הגרש"ז כשא"א בדרך אחרת והצורך הוא גדול מותר ליהודי להיכנס כרגיל ללא עזרת עכו"ם, ועיין בספרו מנח"ש סי' י"א. [וכוונתו, שצירף את השי' שחיבור מעגל חשמלי אינו מדאו' דשם

הוראה זאת לא למעשה אלא רק להשלמת בירור הענין]. היה זה אודות אדם שהתארח בבית חברו לסעודת שבת ביום, והבחין בעין אלקטרונית המיועדת כנגד גנבים [שכשעוזבים את הבית ומפעילים האזעקה, כל העובר נגדם, הנורות נדלקות והאזעקה נדלקת, וכשמערכת האזעקה אינה מופעלת, אזי רק הנורות נדלקות, ובד"כ בער"ש היה חברו מנטרל אותם, ובער"ש זאת שכח לנטרל אותם], ונורה זאת של העין אלקטרונית עצמה, לא משמשת לתאורה, והיא קטנה ואורה חלש מאוד, והשאלה היתה האם היה מותר לעבור נגד העין אלקטרונית או לא. [ואינני יודע איזה סוג של עין אלקטרונית מג' הסוגים הנ"ל היה מדובר, וגם רבנו לא התענין בזה]. ורבנו הגרש"ז השיבני לאיסור. ע"כ המעשה. ומבואר דרבנו הגרש"ז אסר זאת למרות דכאן מדובר שלאדם המתארח ודאי לא אכפ"ל כיון שאינו אלא אורח ולא בעה"ב. ועוד דכאמור, לא היה מהנורה כמעט תאורה, ובפרט שהיה זה ביום. וגם שלא היה מצב של לכתחילה, דלא ידע מנורות אלו ורק אחר שנכנס לבית הבחין בהם ולכאוף מצב זה מוגדר כ'לא אפשר'. [ב'קדושת השבת' (תשנ"ח, ח"א עמ' קב) כתב שאין בנורות אלו חוט להט, וא"כ אין כאן איסור דאו' של מבעיר אלא איסור של חיבור מעגל חשמלי שיש בו מלאכת בונה לדעת החזו"א. (וע"ש דעת הגר"ש בנורות אלו). ויש לברר האם כן היתה המציאות כמה שנים קודם - בשנת תשנ"ד, וכן יש לידע אם רבנו הגרש"ז שאסר היה מודע לכך, כיון שאני

12 בהקדמת הספר למהדורה א' ח"ה (עמ' 7) כתב: 'הספר נכתב ונשלם עוד בחייו [של רבנו הגרש"ז] אך נמסר לדפוס סמוך לאחר פטירתו, וכמו בספרי הקודמים כך בספר זה כל דבר ששמעתי ממנו, קודם הראיתי לו את מה שכתבתי בשמו, ורק עם קבלת הסכמתו, הן לתוכן הן לסגנון, הרשיתי לעצמי להדפיסו, וכן מו"ר הגר"י נויבירט עיין במיוחד בכל מה שהבאתי בשם הגאון [הגרש"ז] זצ"ל ובהרכבה מקרים גם שוחח עם מורנו ורבנו זצ"ל על הנכתב בשמו, הכל כדי לוודא שלא הודפס דבר שלא מטעמו ובהסכמתו של הגאון זצ"ל. עכ"ל. והוסיף לי הרהמ"ח שליט"א שד"ז נכון רק על המובא במהדור"ק חלקים א-ה ולא חלק ו' שנרפס אחר פטירת רבנו ולא יכול היה להביאו להגהתו, ולכן במהדור' החדשה (תשס"ז) ששולבו כל החלקים הקודמים [על מהדורותיהם השונות] השמיט את הקדמתו האמורה שרבנו עבר על הכל וכו' כיון שיש גם מהחלקים שרבנו לא הגיהם. עכ"ד. בעניינו הדברים נדפסו בח"ד כך שהוגהו ע"י רבנו לדפוס. [עוד הוסיף לי הרהמ"ח, שרבנו גם הגיה את קנו' דיני החולה הנ"ל שנרפס בסוף ח"ה, ונרפס קודם לכן כקונטרס בפנ"ע, וכן הדברים אמורים גם על דברים שכתבם בשם בעל ש"כ זצ"ל בשם רבנו זצ"ל].

התקרבות לדלת'. ובהערה ציין ע"ז: 'שמעתי מפי הגרש"ז. וצ"ע אם כן על מה היתה הוראת רבנו.

בשלחן שלמה (רפואה, ח"א עמ' מה בהערה) הביא, וז"ל הספר: 'לשואל אודות הכניסה בדלתות אוטומאטיות השיב שילך אחר מי שנכנס ולא יהיה ראשון להכנס, ואף אם צריך להמתין זמן ניכר בחוץ עד שיכנס מאן דהוא והמקום הוא קר, לית לן בה'. [והוסיף לי בעל שלחן שלמה במכתבו, את אשר סיפר לו השואל, שרבנו הגרש"ז לא השיב את תשובתו מיד, אלא הרהר משמעותית עד שענה לו]. ומהקשר הדברים מובן שהנידון על כניסה לבית החולים, ולכאורה הוראה זאת סותרת את ההוראה הקודמת, שהקל במקום צורך גדול, וכאמור שהוא משום שהוא לצורך חולה. אמנם בעובדה זאת הנה לא התפרש אם מדובר על דריכה על משטח או על עין אלקטרונית, וא"כ אולי בהוראה זאת המדובר היה על דלת הנפתחת ע"י דריכה על משטח דלהאמור הדריכה עליה ודאי נחשבת למעשה בידים, משא"כ הוראה קודמת אולי היתה על עין אלקטרונית. ושאלתי לבעל שלחן שלמה אם רבנו הגרש"ז התעניין על איזה סוג מדובר, ואחר שביירר אצל השואל כתב לי שהשיבו שרבנו לא התעניין בזה. והוסיף לי במכתבו שהוראה זאת נמסרה לעסקן רפואי, והוא תיאר את מצבו שהוא ממתין בפתח בית החולים כאשר הוא שוהה שם במשך שבת שלימה עם חולה, ומדובר בזמן שאין החולה זקוק לו כעת. עכ"ד. לפי"ז לק"מ, דההוראה קודמת היא בשעה שהחולה צריך לו וכפי שהבאתי שם בשם הרב השואל שהמדובר הוא לצורך החולה, משא"כ כאן לא היה זקוק לו מיד.

במנח"ש האריך בגדר האיסור. ובעל שש"כ העיר ע"ז: 'יש לברוק היטב אם אין נורה שנדלקת עם דריכת הרגל על הפלטה'¹³. [והובא גם בשלחן שלמה (שבת סי' שכח ס"ק ח, ז. ורפואה ח"א עמ' מה ובהערות)]. ומבואר דבעל שש"כ פירש את העובדה, בדלת שנפתחת ע"י דריכה על משטח, ובוה נחשב ל'מעשה ממש' כמש"כ בעל שש"כ בעצמו בשש"כ וכדלעיל. אמנם יש להציע דאולי רבנו הגרש"ז מיירי על עין אלקטרונית [א' מהג' הסוגים הנ"ל] ובוה אולי יש מקום להחשיבו כלאח"י, ולכן להקל בצורך גדול לצורך חולה וכו', אמנם אם נפרש כן ישנה בעיה אחרת בדב"כ ישנה נורה (אף שלא מוכרח שתהא נורה¹⁴) ובוה יש ודאי איסור מבעיר (בנורות ליבון שהיו מצויות יותר אז, דכיום יש מקומות שיש נורות 'לד' שאין בהם איסור מבעיר דאור, אלא רק הפעלה חשמלית שלפ"ד החזו"א יש בהן משום בונה) משא"כ במשטח וכנ"ל. ושאלתי למחבר הספר נשמת אברהם שליט"א והשיב שאינו זוכר, ולא ידע שיש המחלקים חילוק הלכתי ביניהם, אמנם הוא הבין שרבנו הגרש"ז הקל בזה משום שמדובר לצורך חולה, ושאל מדובר על נורה אלא רק על חיבור חשמלי. ולפי"ז מדובר על משטח ובלא נורה. וראה בקטע הבא.

שו"ר בשש"כ החדש (מ יט והע' מט) שהביא את ההוראה הנ"ל על 'עין אלקטרונית' ולא הזכיר דריכה על משטח, ומפי רבנו הגרש"ז. וע"ש שכתב בגוף הסעיף, להעדיף נכרי או להיכנס אחר שנפתחו הדלתות ע"י יהודי מחלל שבת רח"ל וסיים: 'ויותר על כן, אם הצורך להיכנס לביה"ח הוא צורך גדול של החולה ואין אפשרות אחרת מותר לו להיכנס כרגיל אם אמנם אין נורה שנדלקת ע"י

13 וכוונתו כמש"כ לי המהנדס ר' צבי מרכוס: 'אין הכרח בנורה הנדלקת כתוצאה מדריכה על המשטח, ובעבר כאשר משטחים אלה כן היו בשימוש רחב, רבים מהם פעלו ללא נורה'.

14 וכמש"כ לי המהנדס ר' צבי מרכוס: 'גם בשלש הסוגי של העין אלקטרונית נהוג לכלול נורה סימון, אלא היא אינה הכרחית ומטרתה בד"כ לאינדיקציה או בקורת בלבד'. אבל למעשה גם לדבריו כך נהוג, וא"כ המדובר בד"כ על פעולה הגורמת להדלקת נורה.

וראה בהערות רבי אביגדר הלוי נבנצל לספר הנ"ל, שכתב, דאפשר שסברת רבנו הגרש"ז בזה משום יסודו האמור על נורת מקרר. עכ"ד. ואם מדובר על משטח, ודאי ששייך בו יסוד רבנו הגרש"ז וכאמור לעיל, אכן אם מדובר על עין אלקטרונית ראה להלן דיון אם שייך בו יסוד רבנו. אכן לכאורה לאור תיאור השאלה הנ"ל שהחולה אינו צריך לו כעת, מובן דאין היתר גם אם הוא רק פס"ר, ואין ראייה דרבנו הגרש"ז דנו כמעשה בידים.

תמצית הדברים

אופני הפעלת חשמלית ע"י משטח או עין אלקטרונית ודינם: בעבר היתה מצויה הדלקה תאורה או פתיחת דלת - ע"י דריכה על משטח מיוחד. ודינה כמעשה גמור, וגם כשאדם נכנס או יצא דרך הילוכו ואינו מתכוין כלל להדלקה או לכיבוי, נחשב לפי יסוד רבנו הגרש"ז ש'מכשיר המתוכנן להפעלת תוצאה צדדית אסורה' (שהתבאר בארוכה במאמרי ב'ישורון' לב) כמעשה גמור ולא רק אינו מתכוין ופס"ר כמעשה גמור ולא כפס"ר. כיום מצויה ההפעלה ע"י 'עין אלקטרונית' באופנים הנ"ל [ואופנים נוספים כגון פתיחת ברז מים וסגירתו, מתקן לייבוש ידיים, הורדת המים בביתה כ"ס ועוד] ובה ג' סוגים, ויש חשיבות להכיר את הסוגים השונים כיון שיש בהם נפ"מ וכדלהלן: א] הסוג הא' שיוצר ה'פוטו אלקטרי' הפועל ע"י הסתרת אור ממיתקן קליטה עקב מעבר אדם. והוא מצוי בדלתות שבפתחים צרים כגון בפרוזדור בתי מלון או בתי חולים, וכן בהדלקת תאורה. ב] 'אלקטרוני גלי' הפועל ע"י 'גלים אלקטרו-מגנטיים' או 'גלי לחץ', היינו שמשדר מקרין גלים לאזור שלפני הדלת בתדירות קבועה אלא שאם ישנה תנועה משתנה בדרכם, תדירותם משתנית, כאשר מורגשת שינוי התדירות, משתנה מתח במעגל הפוקד על מנוע חשמלי לפתיחת הדלת. ומצוי (עפ"י רוב) בדלתות שבפתחים רחבים כמו בכניסה לבתי מלון ובתי חולים. וכיום הוא

מצוי ושכיח בדלתות אלו יותר מאשר ב' הסוגים האחרים. ג] 'אינפרא אדום' דומם, המגלה את התקרבות האדם ע"י גילוי חום גופו. כל עליה במקורות החום הנקלטים מהאזור לפני הדלת, גורמת להפעלת מנגנון הפתיחה של הדלתות. כגון בכניסתו לאזור או בתנועתו בתוכו גורם האדם לתגובת מנגנון הגילוי האינפרא אדום. ומצוי בדלתות (עפ"י רוב) בפתחים רחבים כמו בכניסה לבתי מלון ובתי חולים, אכן בדלתות רגילות הוא פחות מצוי מאשר הב' סוגים הראשונים. ולעומ"ז הוא נפוץ ביותר בתאורה.

ההשלכות המעשיות ההלכתיות בין הסוגים השונים: א) כשנכנסים בטעות והאור נדלק או הדלת נפתחה אם יועיל להניח חפץ כבד דומם במקומו ולעזוב את המקום. ב) כשרוצים להיכנס עם גוי וכד' אם אפשר ללכת אחריו או שצריך להקפיד ללכת דוקא צמוד אליו. ג) אם נכנס בטעות למקום והפעיל את המערכת האם עדיף שישאר שם או שעדיף שיעזוב את המקום. ד) אם יש עצה ללכת שנים ביחד, שבאופן זה יהיה 'שנים שעשאוה' לסוברים שע"י איסור דאו' נאסר רק מדרבנן. ה) אם יש עצה ללכת בצורה איטית שהעין לא תקלוט את ההולך.

ההתייחסות ההלכתית לסוגי העין אלקטרונית: התבאר: א) דין האדם באופן כללי הגורם להפעלת של כל סוג של עין אלקטרונית. ב) אם יש הבדל בין הסוגים השונים. הובאו דברי כמה פוסקים ע"י בפנים, וצוינה שיטתו הייחודית של בעל שבט הלוי זצ"ל [דל"ה כ'מעשה' ולכן אם אינו מתכוין ואי"צ לתאורה וכד' מותר, ואם מכוין וצריך לזה כגון דלת הנפתחת אסור מדרבנן]. ודעת רבנו הגרש"ז זצ"ל שהסוג הא' פוטו אלקטרי הוא מעשה בידים כמו בידקא דמיא, ועל ב' הסוגים האחרים לא התייחס במפורש, ויל"ע בדעתו, אכן בכל הוראותיו שנמסרו בשמו לא התבאר כל חילוק בין הסוגים השונים וכנראה שהחמיר בכולם לדונם כמעשה האדם. עוד

מבואר מהוראותיו בעין אלקטרונית המדליקה נורות שהחמיר גם במקום שהאדם אי"צ את התאורה כלל, וגם במקום דחק כגון שלא יוכל לצאת מביתו. ויש הוראות שהחמיר בהם, אלא שלא נמסר בהם אם מדובר על משטח או על עין אלקטרונית. אכן בבתי חולים לצורך חולה, בפתיחת דלת שאין נורה הנדלקת, וא"א בדרך אחרת והצורך הוא גדול - הקל [ואם הקל אפי' במשטח, עי' בפנים].

במאמר הבא נברר בעז"ה נידון חדש בקשר לעין אלקטרונית: דהנה הפותח בשבת דלת מקרר הגורמת להדלקת נורה ואינו מכוין לכך, מוגדר בפשטות כ'אינו מתכוין' ו'פסיק רישיה', ולפי"ז כששכח להוציא הנורה לפני שבת, יוכל לקרוא לגוי היות שאמירה לעכו"ם בפס"ר מותרת לר"פ, וכן נפ"מ כשלא ניח"ל עם צירוף נוסף. אמנם רבנו הגרש"ז ייסד (שש"כ סוף פ"י ועוד) שהדלקת הנורה או כיבויה נחשבת כמעשה ולא כפס"ר, כיון שבאופן קבוע ומתוכנן נעשה ע"י פתיחת או סגירת הדלת שהיא לוחצת על הכפתור החשמלי, ורק זו הדרך של כבוי הנורה. יסוד זה התבאר במאמרי 'מכשיר המתוכנן להפעלת תולדה (-תוצאה) צדדית אסורה' ישורון ל"ב (ניסן תשע"ה, עמ' תרמה-תרעז). להבנת היסוד אביא משם בקצרה כמה נקודות חשובות עם הוספות שהתחדשו אחר הדפסת המאמר, ויבוארו במאמר שלפנינו ואקדימם בקיצור. יש שהקשו על 'יסוד' זה, מה הוא שונה מכל פס"ר שמוכרח שתהיה תוצאה צדדית, והתבאר ליישב זאת בשם רבנו הגרש"ז דהיסוד הוא באופן שמתקיימים ב' תנאים: א] כשאין אפשרות אחרת לעשות את הפעולה הצדדית מבלי שתיעשה הפעולה העיקרית, אבל אם יש אפשרות לעשות את הפעולה הצדדית מבלי שתיעשה העיקרית לא נאמר היסוד. ב] כמו"כ להיפך, שהיסוד נאמר רק אם אין אפשרות לעשות את הפעולה העיקרית בלא שתיעשה הפעולה הצדדית, אבל אם יש אפשרות לעשות את הפעולה

העיקרית מבלי לעשות את הפעולה הצדדית לא נאמר היסוד. עוד התבאר שם שרבנו הגרש"ז כתב לגבי כמה מכשירים אחרים שאין היסוד שייך, בחלקם ביאר טעמו בקיצור ובחלקם לא ביאר טעמו כלל, וניסיתי לבאר טעמו בכל מקום לפי ענינו ע"ש, ובאופן כללי הבאתי את גדר הדבר מכתבי בעלי ארחות שבת (כת"י, תשע"ג): 'דשאני מקרר שהדלקת הנורה נועדה לסייע לאדם הפותח את דלת המקרר בשעה שהוא בא להוציא אוכלין מהמקרר ונמצא שפתיחת הדלת והדלקת האור מתאחדים למטרה אחת, ולכן נקט הגרש"ז שהמתכוין לפתיחת הדלת חשיב כמתכוין להדלקת האור וכו', אבל במקרים האחרים שבהם המלאכה הנוספת היא בדבר אחר לגמרי שאין לו שום קשר למעשה האדם אלא שהוא תוכנן כך מפני תועלות אחרות וכו' אין סברא ברורה כלל לומר שכיון שהכל תוכנן ומותקן כך שיחשב מעשה בידים'. ולפי"ז ברור שהיסוד לא נאמר בכל מכשיר מתוכנן אלא רק באופנים אלו.

והנפ"מ מכ"ז לעין אלקטרונית, באופן שמטרת האדם היא לעשות פעולה אחרת, וההפעלה שע"י העין אלקטרונית תהיה באופן של אינו מתכוין, אם דינו כאינו מתכוין או כמעשה בידים. ויש להקדים לזה שבמאמרי הנ"ל (עמ' תרעז) הוכחתי - הן מסברא והן מדברי רבנו הגרש"ז - שהיסוד נאמר רק כלפי מעשה בידים ופס"ר ולא כלפי גרמא (ויש עוד להוסיף הרבה על האמור שם), ולכן כל השאלה כאן מתחילה רק אם נאמר שגדר פעולת האדם הוא כ'מעשה'. אך אם נגדיר את פעולתו לא כ'מעשה' אלא כ'לאחר יד' או כ'גרמא' או כ'כח שני' כל היסוד אינו שייך.

ועוד יש לברר את הטענה שרבנו הגרש"ז בהוראה בע"פ הנוגעת לעין אלקטרונית שבה הקל באופן מסויים, חזר בו מכל יסודו הנ"ל גם בנוגע לשאר מכשירים מתוכננים, או שדבריו רק נאמרו בקשר לעין אלקטרונית, ובמאמר הבא יובאו דבריו ויבואר כ"ז בעז"ה.